

EMMA LOS

DE CANON
VAN HET
ONDERWIJS

BOOM | AMSTERDAM

Deze publicatie kwam tot stand met financiële steun van de Onderwijsraad.

ONDERWJS **raad**

© 2012, Uitgeverij Boom, Amsterdam, en Emma Los
Tweede oplage 2012

ISBN 978 94 6105 773 0
NUR 680

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Omslagontwerp en boekverzorging
Bart van den Tooren, Amsterdam

INHOUD

Voorwoord 9

1. De parochieschool 13

Het begin van het Nederlandse onderwijs

2. Erasmus 19

De invloed van het humanisme

3. Het Haneboek 25

De ontwikkeling van het leesonderwijs

4. Van wastafeltje tot tablet 31

De ontwikkeling van het schrijfonderwijs

5. ‘Volgens Bartjens’: $1 + 1 = 2$ 37

De opkomst van het rekenonderwijs

6. De vijf academies 43

De voorlopers van de moderne universiteit

7. Jacob Cats en Hieronymus van Alphen	49
<i>De moraal van het opvoeden</i>	
8. De schoolopziener komt eraan	55
<i>De betekenis van Adriaan van den Ende</i>	
9. Met de plak en de roe	61
<i>Het wettelijke verbod op lijfstraffen</i>	
10. De strijd om de school	67
<i>De Lager-onderwijswet van 1857</i>	
11. De eerste ambachtsschool	75
<i>Opkomst, ondergang en terugkeer van het beroepsonderwijs</i>	
12. Modern of klassiek	83
<i>De hogere burgerschool (hbs) en het gymnasium</i>	
13. Achter een gordijn verborgen	89
<i>Onderwijs voor meisjes</i>	
14. De Landbouwhogeschool	95
<i>De emancipatie van de praktische wetenschappen</i>	
15. Afke's tiental	103
<i>De invoering van de leerplicht</i>	
16. Scholing buiten de school	109
<i>Van privéonderwijs tot autodidactie</i>	
17. Het begon met gebarentaal	115
<i>Speciaal onderwijs</i>	
18. Van ondervoeding tot overgewicht	123
<i>De komst van de schoolarts</i>	
19. Halfhartig onderwijs	131
<i>Het onderwijs in de voormalige Nederlandse koloniën</i>	
20. 'Het volle leven'	139
<i>De vernieuwende ideeën van de reformpedagogiek</i>	
21. Theo Thijssen en de emancipatie van de schoolmeester	147
<i>Onderwijzen als beroep</i>	

22. De invloed van Kohnstamm	155
<i>Onderwijs als wetenschap</i>	
23. Schuiven met stoelen en tafels	161
<i>Veranderende ideeën over het schoolgebouw</i>	
24. De Mammoetwet	169
<i>De democratisering van het onderwijs</i>	
25. De Cito-toets	177
<i>Het meten van leerresultaten</i>	
26. De moedermavo	185
<i>Volwasseneneducatie</i>	
27. De onderwijswethouder	191
<i>Wie betaalt en bepaalt de school?</i>	
28. Het curriculum	199
<i>De opeenstapeling van schoolvakken</i>	
29. Het jonge kind	207
<i>De vorming van kleuters en peuters</i>	
30. Het puberbrein	215
<i>Probleemgedrag van alle tijden?</i>	
Verantwoording van de canon 223	
Om verder te lezen 227	
Register 245	
Verantwoording van de illustraties 253	

Studiezaal voor de bovenbouw, Open Schoolgemeenschap Bijlmer, 2009.

VOORWOORD

Aan de Lindengracht in Amsterdam kijkt Theo Thijssen toe hoe een van zijn leerlingen ijverig iets in een schriftje schrijft. Beiden zijn in brons gegoten. Schoolmeester Thijssen is niet voor niets op deze plek vereeuwigd. Hij is geboren en getogen in de Amsterdamse Jordaan. Net als twee decennia vóór hem die andere beroemde onderwijzer en onderwijsvernieuwer, Jan Ligthart. Destijds, in de tweede helft van de negentiende eeuw, was de Jordaan een armoedige volksbuurt. Maar zowel Thijssen als Ligthart hadden geluk. Ze konden goed leren. Ze mochten een opleiding volgen en konden zo hun dromen waarmaken.

Vandaag de dag geldt dit gelukkig voor álle Nederlanders. Elk kind, elke jongere en elke volwassene kan naar school en zich ontwikkelen. Ons land beschikt over goed onderwijs. Daar mogen we trots op zijn. Een samenleving die werk maakt van goed onderwijs voor elke burger is rijker, socialer en democratischer dan een samenleving die dat niet doet.

Het is goed om dit te beseffen. Het is goed om kennis te nemen van de geschiedenis van het Nederlandse onderwijs en van de traditie waarin wij met z'n allen staan. Wij zijn geworden wie we zijn dankzij mensen als Theo Thijssen, Jan Ligthart en anderen. Zonder Aletta Jacobs had ik het als meisje niet vanzelfsprekend gevonden om te gaan studeren. Zonder mensen als Nienke van Hichtum, schrijfster van *Afke's tiental*, was nooit het besef doorgedrongen dat armoede ernstige gevolgen had voor kinderen – en dat onderwijs daar iets aan kon veranderen. Zonder mensen als Hieronymus van Alphen was er geen kinderliteratuur geweest.

Wie zich verdiept in de geschiedenis van het onderwijs ziet leuke weetjes (wist u dat kinderen in de negentiende eeuw al vanaf de leeftijd van 2 jaar naar school konden?), maar ook verrassend veel overeenkomsten tussen toen en nu. Thijssen kon met een rijksbeurs naar de kweekschool vanwege een lerarentekort. De behoefte aan rekenvaardigheden in de Gouden Eeuw doet denken aan de huidige behoefte aan mensen die zijn opgeleid in de exacte vakken. En discussies over wat kinderen precies moeten leren (en wanneer) zijn van alle tijden. Dat is maar goed ook. Onderwijs is nooit definitief, en de ontwikkelingen gaan ons allemaal aan. Niet alleen de grote namen uit het verleden dragen het stelsel, maar ook alle onbekende mensen die zich ervoor inzetten. Er is veel om trots op te zijn, maar er valt, ook nu nog, veel te verbeteren.

Deze uitgave laat zien hoe de verbeteringen in het onderwijs tot stand zijn gekomen. U krijgt een mooi inkijkje in de geschiedenis van het onderwijs via dertig markante 'vensters'. Een commissie onder leiding van Sijbolt Noorda heeft deze onderwijs canon uitgewerkt. Het is een cadeau aan het onderwijs, aangekondigd bij het afscheid van Fons van Wieringen als voorzitter van de Onderwijsraad. Dit boek is een aanvulling op de canon van de algemene Nederlandse geschiedenis, waarvoor Van Wieringen zich eerder sterk heeft gemaakt. Het is een inspiratiebron voor iedereen die hart heeft voor het onderwijs, niet in

de laatste plaats voor de hedendaagse collega's van Thijssen en Ligthart.
Zij maken immers nog steeds het verschil.

Mevrouw prof. dr. Geert ten Dam
Voorzitter van de Onderwijsraad